

העיר וולוס היא עיר נמל בחבל תסאליה שביוון המזרחית, בירת מחוז מגנסיה. היהודים החלו להשתלב בעיר עוד בימי הביניים - במאה ה-14. שגריר ונציה בקושטא מספר במכתבו, מה-7 בספטמבר 1587, על התקפת שודדים על נמל וולוס, שבמהלכה נאסרו כל הגברים שנמצאו על ספינות הסוחר שעגנו שם, וכן כמה מתושבי העיר, ובהם גם יהודים. ישנן עדויות לכך, שבתחילת המאה ה-19 היהודים בעיר - כ-2,000 במספר - היו הציבור הגדול והדומיננטי בעיר (פ'ריזיס, 2002).

במחצית הראשונה של המאה ה-19, בעקבות התהפכות שעבר האזור בזמן מלחמת העצמאות של יוון, הגיעו לוולוס, מחצי האי פלופונסוס, 35 משפחות יהודיות, שיסדו במקום את הקהילה היהודית של העת החדשה. ב-1840 הייתה וולוס למרכז מנהלי של האזור, והדבר משך אליה עוד יהודים. רבים מהם התיישבו ברובע מיוחד, סביב הביצורים העות'מאניים שבעיר העליונה. מקצת היהודים היו צאצאי היישוב הישן הרומניוטי, ומקצתם מגורשי ספרד, שהביאו לוולוס את תרבותה ואת שפתה של ספרד. השפה המדוברת הייתה יונית, אבל יתרונות רבים נודעו ליודעי צרפתית, איטלקית וטורקית. בשנות ה-60 של המאה ה-19 מנתה הקהילה היהודית כ-50 משפחות. בית כנסת חדש, בסגנון רומניוטי, הוקם בעיר בשנת 1865, בזכות תרומותיהם של הברון חטשילד והברון הירש. מעמדם הכלכלי של יהודי וולוס היה איתן למדי. סוחרים יהודים רבים עסקו במסחר בצמר גפן, ויהודים אחרים היו בעלי מלאכה, תעשיינים ובעלי מקצועות חופשיים.

בשנת 1881, עם סיפוח תסאליה מטורקיה העות'מאנית ליוון, הצטרפה הקהילה היהודית של וולוס לקהילות היהודיות של יוון והחלה להתפתח בצורה מואצת הוקמו בנקים, קווי רכבת, תעשיות ותאורה בעיר במנורת גז. השינוי הפוליטי באזור הביא עמו התפתחות תרבותית וחינוכית מהירה. הקהילה היהודית הוגדרה על פי החוק כגוף דתי, המנהל בידי ועדות נבחרות. בתוקף זכויותיהם

הקע היסטורי

וולוס | VOLOS

ΒΟΛΟΣ

אחים" (1920), "הכוח" (1930), "מכבי" (1933). כל אלה הפסיקו את פעילותם בשנות השואה. בהשפעת יהודי סלוניקי פעלו בוולוס אגודות לאומיות-ציוניות. הקהילה נעשתה למרכז של כל האגודות הציוניות ביוון והוכרה על ידי ההסתדרות הציונית כנציגת כל האגודות שבערי יוון הדרומית. לאחר המלחמה, הקהילה היהודית, שניצלה ברובה מהשמדה עקב האירועים המתוארים כאן, חזרה ברובה לעיר. אך בעקבות סדרת רעידות אדמה, שאירעו בין השנים 1955 עד 1957 וערערו את כלכלת העיר, עזבו רבים לישראל ולארצות הברית וכיום חיים בה כ-100 יהודים בלבד.

יהודים ביוון לפני המלחמה

היסטוריה של יהודי יוון בעת העתיקה

יהדות יוון היא קהילה יהודית מפוארת, שידעה תהפוכות רבות וקיצוניות לאורך היסטוריה ארוכה. כבר בתנ"ך מוזכר, שיהודים הגיעו ליוון מארץ ישראל, בעיקר כעבדים (יואל ד', ו', ישעיהו ס"ו, י"ט), ואילו בספרי המכבים מתואר קיומו של קשר הדדי תומך בין ממלכת המכבים לשליטי ספרטה היוונית. על פי הברית החדשה (המשלחת אל גיוס, 241) כבר בימי פילון (50-20 לספירה) התגוררו יהודים ברוב המחוזות החשובים של יוון ואחדות מהקהילות מוזכרות במסעותיו של שאול-פאולוס, שנערכו כדי להטות את לב היהודים לאמונה החדשה.

משפחה יהודית-יוונית בראשית המאה ה-20

היישוב היהודי ביוון הוא העתיק ביותר באירופה. קיימים ממצאים ועדויות כתובות המעידים על קיומן של קהילות יהודיות ביוון כבר בתקופה ההלניסטית (323 עד 30 לפנה"ס).

היישוב היהודי - על קהילותיו ועדותיו השונות (רומניות-יהודית, דוברי יוונית שמוצאם מארץ ישראל - סיצילאני, ספרדי, ספרדי-פורטוגלי, איטלקי ואשכנזי) - התרחב, הצטמצם ושינה הזדהויות לאומיות, בצל הכיבושים,

החדשות של יהודי תסאליה מונו מורים לעברית בכל בית ספר ממלכתי, שבו ביקרו 20 ילדים יהודים לפחות. ב-1883 רכשה קהילת וולוס בית קברות חדש. ב-1889 הופצה בוולוס עלילת דם. נער יווני, שעבד אצל סוחר יהודי, פנה למשטרה והתלונן שמעסיקו חתך בגופו כמה חתכים כדי להקיז ממנו דם לצורכי חג הפסח המתקרב. המתלונן אף הראה כמה חתכים בזרועותיו. עד מהרה נפוצה השמועה בעיר ועוררה התרגשות רבה, אף על פי שאחיו של המתלונן התייצב במשטרה והודה שאחיו בדה את כל הסיפור מלבו, כדי לנקום במעסיקו על שלא העלה את שכרו. על פי דיווח מקורפו, בשנת 1893 נפוצה בוולוס עלילה דומה לזו. אחרי סיפוח העיר ליוון שררו באזור אי-שקט ומתיחות בין התושבים היוונים לטורקים, שבעקבותיהם שבו הטורקים וכבשו את העיר והחזיקו בה במשך 15 חודשים.

בעשור האחרון של המאה ה-19 הידרדר מצבם הכלכלי של יהודי וולוס. 110 משפחות מתוך 120 המשפחות בקהילה נזקקו לסייע. שנת 1897 ידועה בתולדות האזור כשנה של פרעות ביהודי תסאליה, ואכן רבים מיהודי וולוס ברחו בעת ההיא לסלוניקי מאימת הפרעות. המתיחות הבין-עדתית באה לידי ביטוי בכתבות אנטי-יהודיות שפורסמו בעיתוני יוון בעת ההיא, ובהן ההאשמות שווא נגד יהודים. ב-25 באוקטובר 1897 האשים העיתון "סקריפ" את היהודים בשיתוף פעולה עם הטורקים נגד היוונים, וטען שלא מילאו את חובתם בשדה הקרב, ולא זו בלבד, אלא ששדדו את בתיהם הנטושים של הנוצרים והשתמשו שלא כחוק בחותמות הממשלה. המנהיגות היהודית ביקשה להרגיע את הרוחות, כדי למנוע הגירת יהודים מוולוס. וולוס הייתה העיר הראשונה בין קהילות יוון הישנה, שבה פעל בית ספר מטעם חברת "כל ישראל חברים" מפריס (1864). בתחילת המאה ה-20 קמו בוולוס מוסדות של קהילה יהודית מאורגנת, ארגוני צדקה וארגונים פוליטיים, כמו: "אהבת רעים" (1907), "עוזר דלים" (1910), "בני ברית" (1918), "אגודת

הרב פסח כמורה לעברית

העולם) ולמספר קטן של מצילים יהודים, כדוגמת הרב משה שמעון פסח. היום חיים ביוון כ-5,000 יהודים בלבד, בתוך אוכלוסייה המונה כ-10 מיליון תושבים, חבם יוונים-אורתודוקסים.

שרידי היישובים היהודיים ביוון של ימינו, שרבים מהם התהוו עוד בעת העתיקה, מהווים עדות מהימנה לשורשיותה של יהדות יוון. זו עברה במרוצת הדורות תהפוכות מדיניות, כלכליות וחברתיות, שהשפיעו על מפת ההתיישבות היהודית, שברוב המקומות לא הייתה רצופה.

וולוס, כיום

המלחמות והמשברים הכלכליים והפוליטיים שפקדו את יוון מאז: בתקופה ההלניסטית, הביזנטית, העות'מאנית והמלוכנית, הרפובליקנית ועד בכלל. גלי אנטישמיות, שקהילות מסוימות סבלו מהם בעיתויים שונים, נתנו את אותותיהם והשפיעו על חוסנן של הקהילות לאורך ההיסטוריה. שלהי המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 התאפיינו בהגירה יהודית מוגברת (וגם נוצרית) מיוון. לדוגמה, קהילת קורפו הצטמצמה מ-6,000 נפש ב-1864 ל-2,000 נפש ערב מלחמת העולם השנייה (עיקר ההגירה החלה לאחר עלילת הדם של 1891). רבים היגרו במהלך מלחמות הבלקן (בראשית המאה ה-20). קהילת רודוס, לדוגמה, הגיעה לשיא של כ-5,000 נפש בתחילת שנות ה-20 תחת הכיבוש האיטלקי וירדה מתחת ל-2,000 לאחר החלת חוקי הגזע באיטליה בשנת 1938.

ערב מלחמת העולם השנייה היו ביוון כ-80,000 יהודים ב-31 יישובים, שהגדול בהם היה בסלוניקי. כ-70,000 מהם, 87% מכלל יהודי יוון, נספו בשואה. מספרם הכולל של הניצולים נאמד מיד לאחר המלחמה ב-10,000 נפש בקירוב. גורל היהודים היה תלוי במשתנים רבים. רוב הניצולים חבים את חייהם ליוונים אמיצים, שסיכנו את חייהם (321 הוכרו על ידי "יד ושם" כחסידי אומות

בעת החדשה

ב-1832 הוקמה המדינה היוונית המודרנית, בחסות המעצמות האירופיות, לאחר מרד עקוב מדם של היוונים בטורקים העות'מאנים, שהחל ב-1821. בכך הייתה יוון מדינת הלאום האירופית הראשונה, שקמה בשטחים שהיו בעבר חלק מהמדינה העות'מאנית. יהודים רבים נטבחו בידי המורדים, שראו בהם בוגדים ומשתפי פעולה עם השלטון העות'מאני וחלקם היגרו

ולוס, כיום

לאימפריה העות'מאנית. בגרעין המדינה היוונית ("יוון הישנה"), מנתה הקהילה היהודית כמה מאות בלבד. יהודים אשכנזים מעטים נלוו לפמלייתו של מלך יוון הראשון, המלך אוטו - נסיך קתולי מבואריה - והתיישבו באתונה. אלה יצרו את הגרעין לקהילה חדשה. בשנת 1864, כאשר אנגליה ויתרה על ריבונותה על האי קורפו כמחווה למלך יוון החדש גאורגיוס, גדלה האוכלוסייה היהודית עשרות מונים, בזכות הקהילה היהודית המבוססת של כ-6,000 נפשות - כרבע מאוכלוסיית האי. בעקבות עלילת דם בשנת 1891 היגרו יהודים רבים מחוץ ליוון. מלחמת רוסיה-טורקיה (1877-1878) וקונגרס ברלין שכונס בעקבותיה, הביאו שוב להרחבת גבולותיה של יוון, שכללו את מחוז תסאליה - כולל העיר לריסה, הגדולה בתסלה, שבה הייתה קהילה יהודית מושרשת. בשנת 1889 הכירה הממשלה היוונית באופן רשמי בקהילה היהודית ביוון והקהילה, בת כמה אלפי חברים, קיבלה מעמד רשמי. בשנת 1905 נחנך בית כנסת ראשון בבירת יוון, אתונה. במלחמת תסלה השתתפו יהודים בפעם הראשונה כחיילים, בשל חובת הגיוס. ראשית המאה ה-20 הייתה מלאה בתהפוכות פוליטיות ובמלחמות, כולל מלחמת הבלקן (-1912), מלחמת העולם הראשונה (18-1914) ומלחמת

אסיה הקטנה (20-1919). רק עם התרחבותה של יוון, במרוצת המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20, החל גם היישוב היהודי שבה לגדול, תהליך שהגיע לשיאו עם סיפוח שטחי "יוון החדשה", לאחר מלחמת הבלקן. בעקבות הסיפוח צורפה למדינה היוונית גם קהילת סלוניקי המפוארת - עיר ואם בישראל. ליהודי יוון הייתה זו תקופה של משברים כלכליים, פוליטיים וחברתיים, שגרמו להתגברות ההגירה, בין השאר גם לארץ ישראל.

מלחמת העולם השנייה

מדיניות "הפתרון הסופי" של גרמניה הנאצית, במהלך מלחמת העולם השנייה, המיטה על הקהילה היהודית היוונית חורבן כמעט מוחלט. שיקומם של שרידי הקהילה היהודית ביוון לאחר השואה היה איטי, וכיום נותרו במקומות רבים רק עדויות לנוכחות יהודית בעבר - ויהודים אין.

ב-28 באוקטובר 1939 הגיש רודן איטליה, בניטו מוסוליני, אולטימטום לממשלת יוון, שבו דרש לקבל מיוון בסיסים וזכות מעבר בטריטוריה יוונית. שליט יוון, הגנרל יואניס, השיב בלאו מוחלט ("אוחי") לדרישה האיטלקית ולמחרת חצו כוחות איטלקיים את הגבול בין אלבניה ליוון. עבור יוון החלה בכך מלחמת העולם השנייה.

גירוש יהודי העיר יאנינה, 1944

הצבא היווני הצליח להדוף את הפולשים האיטלקיים ואף להעביר את המלחמה לשטחה של אלבניה. עבור רובם של יהודי יוון, שחיו בשטחים החדשים, הייתה המלחמה באלבניה ההתנסות המלחמתית הראשונה בשורות הצבא היווני. יהודי יוון האמינו, שעמדו היטב באתגר זה. הגנרל מטקסס העניק מדליה של גיבור לאומי לקולונל היהודי מרדכי פריזיס מחלקיס, הקצין היווני בעל הדרגה הגבוהה ביותר, שנפל במערכה באלבניה. בינואר 1941

הריסות בית הכנסת בוולוס לאחר שהחורב על ידי הגרמנים

נפטר מטקסוס. מחליפו בראשות הממשלה, אלכס נדרוס קוריזיס, אפשר לכוחות הבריטיים לנחות ביוון. ביניהם היו גם כ-2,500 חפרים יהודיים מארץ ישראל. ב-6 באפריל 1941 פלשה גרמניה הנאצית ליוגוסלביה וליוון דרך שטחה של בעלת בריתה בולגריה. שלושה ימים לאחר מכן, ב-9 באפריל, נכנסו כוחות הצבא הגרמני לסלוניקי. קווי ההגנה היווניים קרסו מול הנאצים, ששעטו דרומה. ב-18 באפריל התאבד ראש הממשלה קוריזיס ויומיים לאחר מכן חתם הגנרל גאורגיוס טסולאקוגלו על הסכם כניעה לכוחות הגרמניים. ב-27 באפריל נכנס הצבא הגרמני לאתונה. הממשלה היוונית נמלטה לאי כרתים, שנותר שריד אחרון לריבונות היוונית. אף האי נכבש במאי 1941 בידי כוח מוצנח של חיילים גרמנים. בכך הייתה יוון כולה נתונה לכיבוש גרמני. יוון חולקה לשלושה אזורים: כיבוש גרמניה נטלה לעצמה את סלוניקי והאזור המקיף אותה וכן רצועת גבול צרה לאורך הגבול עם טורקיה ואזורים אסטרטגיים נוספים בנמל פיראוס ובאי כרתים. איטליה, ששלטה עוד לפני המלחמה באיי הדודקנז, קיבלה לשלטונה את מרבית שטחה של יוון היבשתית, כולל הבירה אתונה, וכן את האיים האיוניים. בולגריה קיבלה לניהולה את תראקיה המערבית ואת מזרח מקדוניה. במהלך מלחמת העולם השנייה והכיבוש הגרמני של יוון נספו 550,000 אנשים – כשמונה אחוזים מכלל האוכלוסייה. רבים מתו מרעב, אחרים נרצחו במהלך פעולות תגמול של הצבא הגרמני. רבים נהרגו בשורות המחותרות היווניות, שלחמו בכוחות הציר החל מיוני 1941.

גורלם של היהודים היה קשה הרבה יותר. רובם נלכד על ידי הנאצים ובעלי בריתם הבולגרים ונשלח למחנות ההשמדה. הקהילות הראשונות שנשלחו למחנות היו אלה של יהודי מזרח מקדוניה ותראקיה, שחיו תחת כיבוש בולגרי (תחילת מרס 1943). יהודי סלוניקי והאזורים הסמוכים לה, שהיו תחת שלטון נאצי ישיר,

היו הבאים בתור (מרס-אוגוסט 1943). לעומת זאת, עד ספטמבר 1943 היו היהודים של מרכז יוון ודרומה, ובכלל זה אתונה והאיים, מוגנים מגיוש, שכן היו תחת שלטון איטלקי. כניעתם של הכוחות האיטלקיים לצבא הגרמני על אדמת יוון הביאה כליה גם על קהילות אלה. יהודי הדודקנז, בני קהילות רוגוס וקוס, היו האחרונים שנשלחו דרך אתונה לאושוויץ ביולי 1944, שלושה חודשים בלבד לפני שחרורה של יוון. כ-70,000 מתוך כ-80,000 יהודים שחיו ביוון ערב המלחמה, כ-75% שולחו למחנות ההשמדה. רובם הומתו מיד עם הגיעם למחנות. כ-12,000 אחרים נבחרו לעבודות פרך או לניסויים רפואיים. כ-2,000 מהם שרדו את המחנות ושבו ליוון. קבוצה קטנה של יהודים, אזרחי ספרד וכן פקידי קהילה מסלוניקי, ובראשם הרב צבי קורץ, ומשתפי פעולה שסייעו לנאצים במלאכת הגירוש – נשלחו למחנה ברגן-בלזן, שם נכלאו בתנאים שאפשרו לרובם לשרוד את המלחמה. בסך הכול כ-10,000 יהודים שרדו את השואה באמצעות הגנה של מדינות ניטרליות, בריחה אל מחוץ לשטחה של יוון, הסתתרות אצל מכרים נוצרים, הצטרפות לשורות המחותרות הקומוניסטיות, ועוד. במקרים ספורים בלבד פסחו הנאצים על קהילות קטנות – כך היה באי זאקינת'וס, שם ניצלו 275 בני הקהילה בזכות היחלצותה של הנהגת האי הנוצרית להגן על היהודים ובשל האדישות שגילה המפקד הנאצי של האי כלפי יישום פקודת הגירוש. גורלן של קהילות יוון בשואה היה תלוי בשורה ארוכה של גורמים: התנהגותה של ההנהגה היהודית, סיוע שהוענק מצד האוכלוסייה הנוצרית, ידיעת השפה היוונית על בוריה, זמן תחילת הגירוש וקרבה לשטחים שבהם שלטו הפרטיזנים הקומוניסטים – כל אלה מילאו תפקיד מכריע ביכולתם של יהודים בודדים ושל קבוצות למצוא מסתור. כך לדוגמה, הקרבה לאזורים ההרריים במרכז של יוון, שבהם שלטה המחותרת הקומוניסטית, אפשרה לרבים מיהודי וולוס, טריקלה ולאריסה, להינצל. ידיעת השפה היוונית והיכולת למצוא מקלט אצל נוצרים סייעו להצלתם של רבים, באופן יחסי, מיהודי אתונה ולפליטים שהגיעו אליה מסלוניקי וממקומות אחרים.

רחוב פסח בוולוס (1993)